

Sovyet-Çin Uyuşmazlığında ABD Faktörü

The USA Factor in the Sino-Soviet Dispute

Dr. Öğr. Üyesi Umut BEKCAN¹

Öz

Sovyet-Çin Uyuşmazlığı 1960'ların başında kesinleşti. Kuşkusuz bu durum sosyalist blokun gücüne, birliğine ve prestijine büyük zarar verdi. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC/Çin) ile diplomatik ilişkiler kurdu. Çin de bu yakınlaşmaya "Sovyet tehdidini" dengelemek için olumlu cevap verdi. Bu çalışmada; ABD'nin Sovyetler Birliği (SSCB)-Çin ilişkilerinin bozuk olmasından faydalanarak Soğuk Savaş'ta SSCB'ye karşı avantaj sağlamaya çalıştığını, Çin'in ise SSCB'den tehdit algılaması sonucu ABD'yle ilişkilerini normalleştirdiğini ortaya koymak amaçlandı. Konu, Rusça ve İngilizce resmi, birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak incelendi. 1980'lerin ikinci yarısında Soğuk Savaş'ın gerilimi düştü. Bu süreçten kazançlı çıkan devlet ise ABD oldu. İdeolojik olarak rakibi SSCB'ye üstünlük sağladı. Sovyet-Çin ilişkileri düzeldi ama Soğuk Savaş sona ermiş, SSCB çözülüş sürecine girmişti. Artık ABD yeni uluslararası sistemin tek lideriydi.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Çin, ABD, soğuk savaş, dış politika

Makale Türü: Derleme

Abstract

The Sino-Soviet dispute was officially cemented in the early 1960s. Certainly, this situation harmed the power, unity and prestige of the socialist bloc. In this process, the United States (USA) established diplomatic relations with the People's Republic of China (PRC/China). China also responded positively to this rapprochement to balance the "Soviet threat." In this study; it was aimed to reveal that the US tried to gain advantage over the USSR in the Cold War by taking advantage of the disruption of the Soviet Union (USSR)-China relations and that China normalized its relations with the US as a result of the threat perception by the USSR. The subject is examined by using official, primary and secondary sources in Russian and English. In the second half of the 1980s the tension of the Cold War relaxed. The US benefited from this process and rivaled the ideological opponent the USSR. Soviet-Chinese relations improved but the Cold War was over and the USSR was in the dissolution process. Now the US was the only leader of the new international system.

Keywords: Soviet Union, China, The United States, cold war, foreign policy

Paper Type: Review

¹ Pamukkale Üniversitesi, İİBF, ubekcan@pau.edu.tr.

Atf için (to cite): Bekcan, U. (2019). Sovyet-Çin uyuşmazlığında ABD faktörü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 233-243.

Giriş

Çin Komünist Partisi (ÇKP) 1949'da Mao Zedung liderliğinde devrimi gerçekleştirdi ve Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu. Fakat ÇHC, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni uluslararası sisteme dahil edilmedi. Devrimden sonra Tayvan'a kaçan milliyetçi Kuomintang hükümeti (Çin Cumhuriyeti/Tayvan) Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde varlığını/üyeliğini devam ettirdi. Diplomatik tanınma elde edemeyen Mao'nun ülkesi doğal olarak Sovyetler Birliği'ne yaslandı. ÇHC'de, SSCB'nin rehberliğinde, ekonomik, siyasi ve askeri desteği eşliğinde sosyalist inşa süreci başladı. Ne var ki bu yakın ilişkiler çok uzun sürmedi. 1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 20. Kongresi'nden sonra ilişkiler yara almaya başladı. Kongre'deki Stalin'e yönelik ağır suçlamalar ile kabul edilen kapitalist ülkelerle barış içinde bir arada varolma (*mirnoye sosuşestvovaniye*) ve sosyalizme barışçı geçiş (*mirnyy perehod k sotsializmu*) kararları Çin'in/Mao'nun eleştirisine uğradı. Tedricen bozulan ilişkilerdeki temel anlaşmazlık nedeni, Çin'in Sovyetler'den farklı bir sosyalist kalkınma modeli tercih etmesi, Marksist-Leninist teoriyi ve uluslararası politikadaki gelişmeleri farklı yorumlamasıydı. SSCB'yi kendi üzerinde hegemonya kurmaya çalışmak ve vesayetçi politikalar izlemekle suçluyordu (Bekcan, 2018, s. 89-115). Ekim 1961'de SBKP'nin 22. Kongresi'nde Sovyet-Çin uyuşmazlığı kesinleşti ve açığa çıktı. Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki çatlak daha da derinleşti. 1970'lerin başından itibaren iki ülke arasındaki uyuşmazlığa bir de "ABD faktörü" eklendi. ABD'nin, Sovyet-Çin ilişkilerinin olumsuz seyretmesine yardımcı olan önemli bir faktör olarak ortaya çıkması, Çin ile ilişkilerini geliştirmeye başlaması ve SSCB-ABD-Çin üçlü ilişkilerinde iki sosyalist ülke arasındaki uyuşmazlıktan yararlanarak kendisine avantaj sağlaması durumunu ifade etmekteydi. Bu avantaj hem ulusal çıkarları lehine hem de uluslararası komünist hareket karşısında kapitalist dünya lehine kazanımlar elde etme fırsatını içeriyordu.

Bu çalışmada; ABD'nin SSCB-Çin ilişkilerinin bozuk olmasından faydalanarak Soğuk Savaş'ta SSCB'ye karşı avantaj sağlamaya çalıştığını, Çin'in ise SSCB'den tehdit algılaması sonucu ABD'yle ilişkilerini normalleştirdiğini ortaya koymak amaçlandı. Konuyu tarihsel perspektiften ele alan bu çalışma, Soğuk Savaş'ın Türkçe literatürüne naçizane bir katkı sağlamak niyetiyle kaleme alındı. Bu bağlamda ilk olarak normalleşme öncesi Çin-ABD ilişkilerinin genel durumuna bakıldı. Ardından Çin için Sovyet tehdidinin ne manaya geldiğine değinildi. Çin-ABD ilişkilerinin normalleşmesi ve Sovyet-ABD-Çin üçlü ilişkileri incelendikten sonra Sovyet-Çin uyuşmazlığının nasıl giderildiği üzerinde duruldu.

1. Karşıtlıktan Yakınlaşmaya Çin-ABD İlişkileri

1949 Çin Devrimi'nden 1960'lı yıllara Çin dış politikası genel olarak Sovyetler Birliği'yle müttefik bir konumda, ABD karşıtı bir çizgide gelişti. Sovyetler Birliği'yle sorun yaşamaya başladığı andan itibaren dahi Çin dış politikasında ABD karşıtı çizginin devam ettiğini söylemek mümkündür. Hatta Çin, Sovyetler'i yeteri kadar ABD'ye karşıt bir politika izlememekle eleştiriyordu. Öyle ki, nükleer silahlar hususunda ABD'yle işbirliği yapmakla suçladı. 1963'teki Kısmi Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması'nın ve 1968'de imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Non-Proliferation Treaty) dışında 1960'ların sonlarında başlayan stratejik silahların sınırlandırılması görüşmelerine ve sonrasında antlaşmalarına (Strategic Arms Limitation Talks/Treaty-SALT) kuşkuyla baktı. 1964'te ilk nükleer denemesini başarıyla gerçekleştiren Pekin, bu antlaşmaları kendi nükleer gelişimini ve genel olarak devrim mücadelesini engellemek amaçlı bir faaliyet olarak gördü. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi Çin'e göre, ABD ve SSCB'nin nükleer silah tekeline sahip olurken diğer devletlerin barışçıl amaçlarla kullanmalarına bile izin verilmemesi anlamına geliyordu. Bu da uluslararası alanda eşit olmayan bir durum ortaya çıkarmaktaydı. Zaten söz konusu iki devletin emperyalist politikalarından dolayı silah indirimine gitmelerinin mümkün olmadığını ileri sürüyordu. Nükleer silahların yayılması konusunda bir numaralı sorumlu ülke, hali hazırda nükleer silahlara sahip ve II. Dünya Savaşı sonunda Japonya'ya atom silahıyla saldıran emperyalist ABD idi (Pillsbury, 1975, s. 7-28).

Çin'in politikası ABD karşıtı bir çizgide gelişse de ABD ile ilişkilerini geliştirme düşüncesini gündeminden çıkarmış değildi. Eylül 1954-Mayıs 1955 arasında ABD'nin desteklediği Tayvan'la yaşanan silahlı çatışmadan (I. Tayvan Boğazı Krizi) 1,5 yıl sonra ve Mao'ya göre ABD Başkanı Eisenhower'ın komünistlere karşı sertlik siyasetini sürdürme niyetinde olduğu dönemde bile Mao, (Ocak 1957'de) ABD ile ilgili şunları söylüyordu: (Zedung, 1993, s. 394-395).

“Ben hala Birleşik Amerika'yla diplomatik ilişki kurulmasının birkaç yıl ertelenmesinin daha iyi olacağı görüşündeyim. Bu bizim için daha yararlıdır. Sovyetler, Birleşik Amerika'yla Ekim Devrimi'nden 17 yıl sonra diplomatik ilişki kurdu. Ekonomik bunalımın ardından (Almanya'da) Hitler ve (ABD'de) Roosevelt'in iktidara gelişinden sonra diplomatik ilişki kuruldu. Bizim Birleşik Amerika'yla diplomatik ilişki kurmamız herhalde Üçüncü Beş Yıllık Plan'dan sonra yani kurtuluştan 18 yıl ya da daha fazla bir süre sonra olacaktır. Nasıl Birleşik Amerika'yla diplomatik ilişki kurmakta acele etmiyorsak BM'de yerimizi almakta da acele etmiyoruz. Amerika bizi eninde sonunda tanıyacak.”

Aslında, Mao'nun “bizi eninde sonunda tanıyacak” dediği ABD ile Çin elçilik düzeyinde bir temas halindeydiler. Ama bu temas 1958'deki II. Tayvan Boğazı Krizi'nden beri kesilmişti. Amerikan kamuoyunda iki taraf arasında çok daha üst seviyede ve etkili bir temasın sağlanması yönünde bir eğilim vardı. Bu bağlamda, 21 Mart 1966'da New York Times gazetesinde 198 araştırmacı ve bilim adamının imzasıyla ABD'nin Çin politikasının normalleşmesi, Çin'in kayıtsız şartsız BM'ye üye kabul edilmesi, ticari ambargo ile haberleşme ve bilgi alışverişinin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini içeren bir yazı yayımlandı. Bu, Lyndon Johnson yönetiminde, Çin'in BM'ye alınıp alınmaması hususunda tartışmaların olduğu, SBKP'nin 23. Kongresi'ne katılmamış ve Kültür Devrimi arifesindeki Çin'in Başbakanı Çu Enlay'ın (Zhou Enlai) ABD yönetimine, iki ülke arasında dışişleri bakanlığı seviyesinde görüşmelere başlanmasını öneren bir mektup gönderdiği döneme tekabül ediyordu. Kültür Devrimi'nin radikalizmiyle zayıflayan Çin yönetimi dış dünyaya daha pragmatik bakıyor, Sovyet tehlikesini ABD tehlikesine göre daha gerçekçi görüyordu. Moskova'ya uzak dururken, ABD ile uzlaşmak için acele etmedi. Kasım 1968'deki ABD seçimlerini Richard Nixon'ın kazanması normalleşme sürecine büyük bir ivme kazandırdı. Zira Nixon Çin'in uluslararası sisteme dahil edilmesi gerektiği fikrine sahip bir politikacıydı. Nixon'ın 1967'de Foreign Affairs dergisinde yayımlanmış “Vietnam Sonrası Asya” (Asia After Vietnam) başlıklı bir makalesi vardı (Şirokov, 2009, s. 127-128). Makalede Nixon, Çin'e açılımdan, Çin'in uluslararası topluma kazandırılmasından söz ediyordu. Çin'i sonsuza kadar uluslar ailesi dışında bırakamayacaklarını, böyle büyük bir ülkenin dünyadan izole edilmesinin Çinlilerin nefretlerini besleyeceğini ve komşularını tehdit edeceğini söylüyordu (Girard, 2018). Buna karşılık, Çin'in uluslar topluluğuna girmek istemesinin ana sebebi, ABD ile iyi ilişki içerisinde olma arzusu değil, Sovyetler Birliği'nden tehdit algılamasıydı (Kissinger, 2006, s. 699-700).

1.1.Çin'e Yönelik “Sovyet Tehdidi”

Çekoslovakya'daki reform hareketlerine karşı Ağustos 1968'de SSCB'nin bu ülkeye yaptığı askeri müdahale ve sonrasında SBKP Genel Sekreteri Leonid Brejnev tarafından açıklanan ve Batı'nın Brejnev Doktrini adını verdiği Sınırlı Egemenlik Teorisi'ne² Çin büyük tepki gösterdi. Çin Haber Ajansı, müdahaleyi gaddarca olarak nitelerken, Brejnev ve SSCB Başbakanı Aleksey Kosigin'in enternasyonalizm, dostluk ve işbirliği konusunda gerçek düşüncelerinin ortaya çıktığını belirtiyordu (Jones, 1990, s. 152). Pekin, sınırlı egemenlik teorisinin, Rusya İmparatorluğu'nun faşist ve emperyalist ideolojik bir kalıntısı olduğunu öne sürdü. 1 Nisan 1969'da ÇKP'nin 9. Parti Kongresi'nde Savunma Bakanı Lin Biao “Bütün bunlar ne manaya geliyor? Onun egemenliği sınırsızken senin egemenliğin sınırlı manasına

² Teori, sosyalist bir ülkede ortaya çıkan yeni siyasi oluşumların, ülkenin sistem dışına kayması ve sosyalizmin tehlikeye düşmesi olasılığını ortaya çıkardığını ve bunun bütün sosyalist ülkeler için tehdit olduğu ve müdahale edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. 12 Kasım 1968'de Brejnev tarafından Polonya Komünist Partisi'nin 5. Kongresi'nde açıklanmıştır. (STMA, 1988: 1680).

geliyor” derken; doktrini, Nazilerin Avrupa’da Yeni Düzen (New Order in Europe) ve Japonların, Büyük Doğu Asya Eş-refahı Küresi’ne (Greater East Asia Co-Prosperity Sphere) benzetiyordu (Biao, 2004).

Çin’de Ağustos 1966’da başlayan, bürokrasiyle mücadeleyi içeren Kültür Devrimi, Mao’ya, SSCB’nin özellikle sınır anlaşmazlığından dolayı Çin’e askeri müdahalesinin (Mao’ya göre) ihtimal dahilinde görüldüğü 1960’ların ikinci yarısında Sovyetler’e sıcak baktığından şüphelendiği kişileri tasfiye etme fırsatı verdi. Sovyet müdahalesi endişesi SSCB’nin 1968’de sosyalizm yolundan saptığı gerekçesiyle Çekoslovakya’ya askeri müdahalesiyle zirveye çıktı. Buna bir de sınır çatışmaları eklendi. 1-2 Mart 1969’da Ussuri nehrindeki Damanski/Zhenbao adası üzerinde iki taraf arasında sınır çizgisi üzerinde yaşanan anlaşmazlıktan kaynaklı silahlı çatışma yaşandı. 15 Mart’ta yine aynı ada ve çevresinde ikinci bir çatışma gerçekleşti. Ardından 20 Temmuz’da Damanski’nin 3 km kuzeyinde bulunan Kirkinski adası ve 13 Ağustos’ta da Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile ÇHC’nin Sincan-Uygur Özerk Bölgesi sınırında bulunan Jalanaşkol gölü çevresi çatışmalara sahne oldu (Bekcan, 2013, s. 66; Şirokorad, 2004, s. 433-437). Çekoslovakya müdahalesi ve sınır çatışması, Mao’nun Washington’a yaklaşmasında önemi tartışılmaz bir rol oynadı (Zagoria, 1974, s. 149). Bu noktada, Çin Savunma Bakanı Lin Biao, 9. Kongre’de ABD ile SSCB’yi eşit tehlike olarak tanımlayınca SSCB-Çin uyuşmazlığından faydalanarak Çin’le buzları eritme kararı veren ABD’nin tasarladığı üçgen diplomasisinin³ temel ön şartı yerine gelmiş oldu (Kissinger, 2006, s. 681-710).

1.2.ABD Harekete Geçiyor

ABD, iki kutuplu dünyanın stratejik bir üçgene dönüştürülmesi stratejisini Temmuz 1969’dan itibaren uygulamaya başladı. Amerikalıların Çin’e seyahat yasağı kaldırıldı, 100 dolar değerinde Çin malını yurda sokmalarına ve Çin’e sınırlı miktarda Amerikan hububatı gönderilmesine izin verildi (Kissinger, 2006, s. 701-704). Çin-ABD ilişkilerinin yumuşamaya başlamasının en net göstergesi 1971’de Çin Halk Cumhuriyeti’nin BM’ye ve Güvenlik Konseyi’ne daimi üye olması ve Tayvan’ın üyelikten çıkarılmasıydı.⁴

Çin gibi büyük bir ülkeyi görmezlikten gelmenin aleyhlerine olacağını söyleyen ve ABD’nin ulusal çıkarlarıyla örtüşmediğini düşünen Başkan Richard Nixon, “Çin’i çözerek Rusları sallamay” düşünüyordu (Morgan, 2018). Nixon’ın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger 9-11 Temmuz 1971’de Pekin’e bir ziyaret gerçekleştirdi ve ÇHC Başbakan Çu Enlay’la görüştü. Nixon’ın ziyaret talebini ilettili ve olumlu yanıt aldı (USC US-China Institute, 1971). 1972’de, 21-28 Şubat tarihleri arasında Pekin, Hangzhou ve Şangay’a bir ziyaret gerçekleştiren Nixon, ÇKP lideri Mao’yla 28 Şubat’ta Şangay’da ortak bir bildiri yayımladı. Bildiride, Çin-ABD ikili ilişkilerin normalleşmesinin bütün toplumların çıkarlarıyla uyumlu olduğu ve iki tarafın da uluslararası askeri çatışma tehlikesini azaltma arzusunu taşıdığı ifade edildi. Çin ve ABD, Doğu Asya’da hegemonya kurmama ve herhangi bir ülkenin hegemonyacı girişimine karşı harekete geçme konusunda anlaşıl. Bir başka deyişle, SSCB’den gelecek muhtemel bir tehdit karşısında ABD, Çin’i destekleyecek, Çin de SSCB’ye mesafeli duracaktı. Çin tarafı, ABD’nin Tayvan’daki silahlı güçlerini ve askeri tesislerini geri çekmeleri hususunda ısrar etti. ABD tarafı ise buna itiraz etmeyerek, nihai hedefin Tayvan’dan çekilmek olduğunu belirtti. Tayvan sorunu da dahil olmak üzere Vietnam, uluslararası uygulamalar ve ideoloji gibi konularda tarafların uyuşmayan görüşlerinin de bildiride yer alması ilginç bir durum oluşturuyordu. Yine de ikili ilişkilerde rehber niteliğindeki bu ortak bildiri, ÇHC ve ABD arasında imzalanan ilk resmi belge olma özelliğini taşıyordu (Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, 1972; Bogaturov, 2009: 351-352; Kissinger, 2006: 706). ABD

³ Üçgen diplomasisi; ABD Başkanı Richard Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in SSCB-Çin ilişkilerinin bozuk olmasından yararlanarak, ABD’nin Çin ile ilişkilerini normalleştirmesini ve iki ülkeye karşı denge politikası güderek üstünlük kurma mücadelesini ifade etmektedir. (Kissinger, 2006, s. 681-710).

⁴ BM Genel Kurul kararının tam metni için bkz: (United Nations, 1971).

Başkanı Nixon bu ziyaretten gayet memnundu ve 1 haftalık Çin gezisini “dünyayı değiştiren hafta” olarak tanımlıyordu (USC US-China Institute, 2012)⁵.

ABD’yle yakınlaşma, Çin’in dış politika konseptinde de bazı değişiklikleri zorunlu kılıyordu. 1973’te Mao, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’a aynı amacı güttükleri süreçte birbirlerine zarar vermeyeceklerini ve Sovyet hegemonyasına karşı mücadele etmeleri gerektiğini söyledi. Şubat 1974’te Mao, Üç Dünya Teorisi’ni oluşturdu. Nisan ayında Deng Xiaoping (Deng Xiaoping) BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada bu teoriyi tüm dünyaya duyurdu. Teoriye göre birinci dünya devletleri, dönemin iki süper gücü olan SSCB ve ABD idi. Bu iki devlet dünyadaki diğer devletleri bir yandan siyasi olarak kontrolleri altına almakta, diğer yandan da ekonomik olarak sömürmekteydi. Sovyetler Birliği sosyal emperyalist bir devletti ve bu açıdan ABD’den bile daha tehlikeliydi. Üçüncü dünya devletleri, Latin Amerika’da, Asya’da, Afrika’da ve diğer bölgelerde bulunan gelişmekte olan devletlerdi. Bunlar tarih boyu ezilen ve sömürülen ulusları oluşturmaktaydı ve hala kolonileşmenin kalıntılarından kurtulmaya, bağımsızlıklarını perçinlemeye ve ulusal ekonomilerini geliştirmeye çalışmaktaydılar. Çin de gelişmekte olan sosyalist bir ülke olarak bu üçüncü dünya devletleri arasında yer almaktaydı. Ezilmiş halkların ve milletlerin haklı mücadelelerini sıkı bir şekilde destekliyordu. Bir süper güç değildi ve gelecekte de asla olmayacaktı. Bu iki grup arasında kalan ikinci dünya devletleri içerisinde Japonya, Avustralya, Kanada ve kalkınmış Avrupa ülkeleri giriyordu. Bu devletler kalkınmış olmalarına rağmen iki süper güçten birinin kontrolü altındaydı (Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, 1974; Cri English, 2006; Lunev, 2009, s. 291). Teoriye göre SSCB, Çin için ABD’den daha tehlikeli bir ülkediydi. Bu ABD’nin Çin’e yönelik politikasının/açılışının başarıya ulaştığını Sovyet-Çin uyumsuzluğundan iyi bir şekilde faydalandığını gösteriyordu.

2.SSCB-ABD-Çin Üçlü İlişkileri

ABD Çin’e açılınca, SSCB kendi pozisyonunu yeniden gözden geçirdi. Herhangi bir olumsuz durumda iki devleti birden karşısına almamak için ABD’yle ilişkilerinde daha ılımlı bir politika izledi. Bu tavır Soğuk Savaş’ta detant (yumuşama) döneminin havasına da uygundu. Kremlin, ABD’ye Çin’den daha çok önerecek şeyi olduğu düşüncesinden hareketle 1973 ve 1974’te Çin’e karşı Kissinger’ın deyişleriyle ittifaka benzer bir antlaşma önerdi. Brejnev’in teklifini Nixon geri çevirdi. Zira ABD, zayıfa (Çin’e) karşı güçlüyü (SSCB’yi) desteklemeyecekti. ABD’ye göre, Sovyetler Birliği’ne mevcut krizleri ılımlı hale getirme ve yeni krizler çıkarmaktan kaçınma fırsatı vermek gerekliydi. Asya’daki dengeyi bozabilecek kapasitedeki Çin’e ise Sovyet maceracılığına sınır koyarken ihtiyaç duyduğu iyi niyet sağlanacak ve böylelikle söz konusu ülke kontrol altında tutulacaktı (Kissinger, 2006, s. 708-709).

Sovyetler Birliği 1976’da SBKP’nin 25. Kongresi’nde Çin ile ilişkilerini barış içinde bir arada varolma ilkesi temelinde gördüğünü açıkladı (XXV Syezd, 1976: 435). Sovyetler, barışçı bir yaklaşım içerisinde hareket ederken aslında Çin ile ne kadar farklı yerde durduğunun da farkındaydı. Zira barış içinde bir arada varolma ilkesi, önce Lenin daha sonra SBKP’nin 20. Kongresi’nde Hruşov tarafından kapitalist devletlerle ilişkileri düzenlemeye yönelik geliştirilmişti. Bu arada ilişkilerin bozuk olma sebebinin Mao olabileceği ihtimali de, onun 1976’da ölümünün ardından ilişkilerde kayda değer bir değişme olmamasıyla boş çıktı (Quested, 1984, s. 153).

1978 yılı boyunca ABD, Çin’le resmi diplomatik ilişki kurabilmenin önündeki engelleri kaldırmaya çalıştı. Tayvan’dan askeri güçlerini çekti. Tayvan’la ilişkilerini resmi statüden gayri

⁵ Bu arada, bu dönemde (1965-1973) cereyan eden Vietnam Savaşı’nda ABD, Güney Vietnam’ı, SSCB ve Çin ise Kuzey Vietnam’ı (Vietnam Demokratik Cumhuriyeti) destekledi. Vietnam meselesi SSCB ve Çin’i yakınlaştırmadı. Aksine, deyim yerindeyse Vietnam üzerinden rekabete girdiler. ABD-Çin ilişkilerinin normalleşmesi de aradaki uyumsuzluğun derinleşmesine katkı sağlayan sebeplerden biri oldu. Diğer sebepler ve Vietnam üzerinden rekabet konusuna ilgili olarak bkz: (Bekcan, 2017, s. 440-448).

resmi statüye indirdi.⁶ Ertesi sene yürürlükten kalkacak olan 2 Aralık 1954 tarihli ABD-Tayvan ortak savunma antlaşmasını feshettiğini açıkladı. Çin-ABD diplomatik ilişkileri 1 Ocak 1979 itibarıyla kuruldu ve Den Syopin ABD'yi ziyaret eden ilk Çinli lider oldu (29 Ocak 1979). Aynı yıl Sincan'da Sovyetler Birliği'nin Orta Asya ve Moğolistan'daki roket ve nükleer silah denemelerini takip edebilmek amacıyla, Şah'ın devrilmesinin ardından İran'daki iki izleme merkezini kaybeden ABD'yle ortak elektronik izleme merkezleri inşa edildi. Fakat ABD'nin Tayvan'la ilişkilerinde fiilen pek bir değişikliğin olmaması Çin'in hoşuna gitmedi. 30 yıllık geçerlilik süresi 1980'de dolacak olan 14 Şubat 1950 tarihli SSCB-Çin Antlaşması'nın yürürlüğünü uzatmadı ama ABD'ye tepki olarak Sovyetler'e ilişkileri normalleştirme için görüşmelere başlama teklifinde bulundu. Eylül-Aralık 1979'da ilk tur görüşmeler yapılsa da iki taraf da ortak bir noktada buluşmaya hazır değildi (Korgun, 2009, s. 402-403). İlişkileri zorlayan yeni sorunlar da ortaya çıktı. Bunlardan birincisi, Vietnam'ın Kasım 1978'de Sovyetler'in onayını aldıktan sonra Aralık ayında Çin'in desteklediği Kamboçya'ya saldırması, diğeri ise Aralık 1979'da Sovyetler'in iç karışıklık içerisindeki Afganistan'a (iktidardaki sosyalist hükümete yardım etmek amacıyla) askeri müdahalede bulunmasıydı. İlkine Çin, Şubat-Mart 1979'da Vietnam'a saldırarak cevap verdi. Bu saldırının dikkat çeken en önemli noktası Çin'in hava ve deniz gücünün süper güçlerin 20 yıl gerisinde olduğunun anlaşılması olmuştu. Çin Halk Kurtuluş Ordusu kitle olarak genişti ama gücü aynı oranda fazla değildi. İkincisine tepkisi ise diplomatik nitelikte oldu. İki ülke arasında başlayan ilişkileri normalleştirme görüşmeleri askıya alındı (Whiting, 1984, s. 144, 151). Bu olay Çin'e, Sovyet karşıtı temelde manevra yapmak imkanı verdi. 1980'de Çin, ABD'den askeri malzeme almaya başladı. Ama ABD'yle ilişkilerini ilerletme konusunda şüpheleri de yok değildi. Çin-Vietnam Savaşı'nda ABD'den beklediği desteği göremedi. Ayrıca ABD (yukarıda da belirtildiği gibi) hala Tayvan'la ilişkilerini sürdürüyordu. Ağustos 1982'de ABD Dışişleri Bakanı George Shultz, Pekin'i ziyaret etti ve Tayvan'a silah sevkiyatını kesecekleri sözünü verdi ama pratikte bu söz gerçeğe dönüşmedi. Washington'un Tayvan'ın ayrı, bağımsız bir devlet olduğu yönündeki çizgisi fiilen hep devam etti. Çin, yaklaşmanın dozunu da iyi ayarlamalıydı, ileride tek taraflı ABD'ye bağımlı hale gelmemeliydi. ÇKP'nin Eylül 1982'deki 12. Kongresi'nde Genel Sekreter Hu Yaobang Çin'in kendisini hiçbir büyük güce bağlamadığını ve onun vesayeti altına girmediğini ve girmeyeceğini vurgularken ABD ile ilişkilerin siyasi ve ekonomik anlamda eşitsiz bir seviyede olmadığını net bir şekilde ifade ediyordu. Haliyle Çin-ABD yaklaşması ivme kaybetti (Bordaçev, 2009, s. 429, 441-442; Whiting, 1984, s. 150).

Çin-ABD ilişkilerindeki değişikliği dört temel faktörle açıklamak mümkündür. Birincisi, Reagan yönetimi, Carter yönetimine oranla Pekin'le daha az ilgilenmişti. Soğuk Savaş'a, Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesine odaklanmıştı. Vietnam'da yaşadığı trajedinin bir benzerini SSCB'nin Afganistan'da yaşaması için sosyalist Afgan hükümeti ve Sovyet ordusuyla savaşılan bütün unsurları (Taliban) destekledi. İkincisi, Çin-SSCB gerilimi azalmaya başlamıştı ve Çin Batı'ya daha az bağımlı olmak istiyordu. Üçüncüsü, Çin ve SSCB çıkarları, SSCB ve ABD çıkarlarına göre daha uyumluydu. Dördüncüsü Çin, Batı'nın düşünce anlayışı ve değerlerinin genç nesil üzerindeki etkisinden endişe duyuyordu (Lee, 1983, s. 33). Öte yandan Çin, Washington'u hep bir pazarlık kartı olarak kullandı. Zira Sovyetler'le düşmanlığın sürmesi Washington'la ilişkileri hızlandıran bir araç oldu. Bu ise, Sovyetler'in hem ABD'ye hem de Çin'e karşı savunma önlemlerini artırması ve ekonomik bakımdan zayıflaması sonucunu doğurdu (Tucker, 1995-96, s. 518). Üçlü ilişkiler içerisinde (bu sayede) Çin; egemenliğine, güvenliğine ve çıkarlarına zarar veren SSCB ve ABD'nin yayılmacı politikalarını kontrol altında tuttu. Bunu yaparken bir yandan da gücünü, etkisini ve uluslararası statüsünü uzun dönemde geliştirmeyi başardı. Ayrıca ekonomi, ticaret, bilim ve teknoloji alanında

⁶ Çin Anayasası'na göre dünyada sadece 'Tek Çin' vardır. Tayvan eyaleti ÇHC'nin bölünmez toprağıdır. Çin ile diplomatik ilişki kurmak isteyen bir ülke, Tayvan'la diplomatik ilişkilerini tümüyle kestiğini beyan etmeli, ÇHC'nin Çin'in tek yasal hükümeti olduğunu tanımalıdır. ÇHC Hükümeti'nin herhangi bir ülkenin 'iki Çin' veya 'bir Çin bir Tayvan' gibi bir olgu yaratmaya yönelik tertiplerine tahammülü yoktur. Çin ile resmi diplomatik ilişkisi olan bir ülkenin Tayvan'la herhangi bir biçimde tekrar resmi ilişki kurması da kabul edilemez. (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2000).

modernizasyon hedefine faydası olacak şekilde iki ülkeyle birebir ilişkilerini sürdürerek kendi çıkarı için kullanmayı bildi. Genel olarak, ABD'nin Çin'e yaklaşımı siyaset ve güvenlik odaklıyken Çin'in ABD'ye yaklaşımı ekonomi odaklı oldu. Sovyet-Çin uyuşmazlığının giderildiği, ilişkilerin normalleştiği süreç ise, önce ABD'nin Çin'e stratejik ilgisinin görece azaldığı (Sovyet-Afgan savaşına odaklandığı) sonra da Soğuk Savaş'ta gerilimin düştüğü döneme denk geldi.

3. SSCB-Çin İlişkilerinde Normalleşme

SSCB-Çin arasındaki gergin ilişkileri normalleştirme çabası daha önce belirtildiği gibi 1979'da başlamış ama aynı yılın sonunda Sovyetler'in Afganistan müdahalesi, sürecin durmasına neden olmuştu. Çin'e göre, ilişkilerin normale dönmesinin önünde üç engel vardı. Birincisi sınırdaki sürekli artan Sovyet askeri yapılanması, ikincisi Sovyetler'in, Vietnam'ın Kamboçya'ya saldırısını desteklemesi, üçüncüsü ise Sovyet silahlı güçlerinin Afganistan'da bulunmasıydı (Mei, 1985, s. 75-77). Sovyetler'in söz konusu engelleri ortadan kaldırmadaki isteksizliğine rağmen Çin diyalogun sürmesinden yana olmuş ve genel olarak 1982'den itibaren ilişkilerdeki gerilim düşmeye başlamıştı. İki taraf da bu yöndeki iradelerini kamuoyuna duyurmuşlar, Çin-Sovyet ve Çin-Moğol sınırında askeri güçlerini azaltmışlardı. Bunda Mart 1982'de Brejnev'in sınırdaki güven artırıcı girişimler önerisi etkili oldu. Ekim ayında ilişkileri normalleştirme amaçlı müzakereler yeniden başladı. Çin iki süper güce karşı artık "eşit mesafe" (ravnoudalennost) politikası izliyordu. Bir başka deyişle hegemonya karşıtlığı üzerine kurduğu politikasını iki süper güçle barış içinde bir arada varolma politikasına dönüştürmüştü. ÇKP'nin 1982'deki 12. Kongresi'nde yeni konseptin altı çizildi. Çin'de, ABD'nin kendi çıkarları için Çin'i manipüle ettiği, Sovyetler'in de algılandığından daha az tehlike arz ettiği duygusu oluşmaya başladı (Bordaçev, 2009, s. 442).

Bu dönemde ABD ile ilişkilerin nispeten zayıflayıp, SSCB ile gerginliğin azalmasında - daha önce belirtilen ABD ile ilişkilerin ortaya çıkardığı sorunlar dışında- iki önemli faktör de etkili oldu. İlki, Pekin'in, Moskova'yla ilişkiler düzelmedikçe diğer Asya ülkeleriyle barışçı ilişkiler kuramayacağını düşünmesiydi. Diğeri ise, 1978 sonu 1979 başında (11. Parti Kongresi ve sonrasında), ÇKP içerisinde Den Syopin, Chen Yun ve Hu Yaobang liderliğindeki reformist grubun muhafazakarların desteğiyle Maocu gruba üstünlük sağlamasıydı (Lee, 1983, s. 29-30). Moskova, Çin'in, 1982'de bağımsız bir dış politika izlediğini beyan etmesini, ilişkileri düzeltmeye hazır olduğu sinyali olarak algıladı. İki taraf için de çatışma, gereksiz bir yük oluşturuyor, ulusal güvenlik masrafının pahalı ve verimsiz bir şekilde artmasına neden oluyordu. Çin'in ekonomik reforma başlaması da çatışmanın faydasızlığını, işlevsizliğini pekiştiriyordu. Bununla birlikte Çin, normalleşme sürecini ABD ile ilişkilerini bozmadan dikkatli bir şekilde yürüttü. Örneğin Sincan'daki (Orta Asya ve Moğolistan'daki Sovyet nükleer denemelerini) izleme merkezleri çalışmaya devam etti (Levine, 1992, s. 28-29).⁷

SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromıko Eylül 1984'te BM'nin 39. Genel Kurul Toplantısı'nda Çin ile ilişkileri iyileştirme niyetinde olduklarını belirten bir konuşma yaptı. İki ülkenin aynı bakış açısına sahip olması gerektiğini, emperyalistlerin kendi iradelerini diğer ülkelere dikte ettiğini, sosyalizme karşı haçlı seferi ilan ettiklerini, sosyalizmin yüksek çıkarlarının barış ve güvenlik adına dünya çıkarlarıyla örtüştüğünü söyledi (Gromıko, 1988, s. 135-136). Olumlu siyasi gelişmelere paralel iki ülke arasında ticari ve kültürel etkileşim de artmaktaydı. 1983'te SSCB'nin Çin'den ithalatı bir önceki yıla oranla % 116, ihracatı da % 87 oranında yükseldi. İki yönlü ticaret 1983'ten 1984'e 1 milyar dolardan 1,2 milyar dolara çıktı ve sonraki yıllarda da artmaya devam etti. Aralık 1984'te Sovyet Hükümeti Temsilcisi Ivan Arhipov'un Pekin ziyareti sırasında bilimsel ve teknik işbirliğini içeren bir anlaşma imzalandı. Anlaşma kadar önemli bir nokta, Eylül 1969'da sınır çatışmalarından sonra Kosıgin ile Çu

⁷ Shichor, Çin ve ABD'nin Sincan'da Sovyet-Afgan Savaşı sırasında Sovyetler'in aleyhine dinleme ve istihbarat toplama faaliyetinde bulduklarını, ayrıca Çin'in, söz konusu izleme merkezlerinin 1990'ların başında kapatıldığını açıkladığını ama Tayvanlı kaynakların aksini iddia ettiğini söylemektedir. (Shichor, 2004, s. 148-149).

Enlay'ın Pekin havaalanında yaptığı kısa görüşmeden beri SSCB'nin Çin'e en yüksek derecede resmi ziyareti gerçekleştirmesi ve Arhipov'un da 1950'lerde Sovyet yardım programı içinde görev almış ve Çin'in "eski dost" olarak nitelediği bir isim olmasıydı.⁸

Kısa süren, sırasıyla Yuri Andropov ve Konstantin Çernenko dönemlerinin ardından Mihail Gorbaçov, Mart 1985'te SBKP genel sekreterliğine getirildi. Dış politikada ılımlı ve sorunları giderici/çözücü bir tavır içerisinde oldu ve Çin'le de iyi ilişkiler kurma amacı güttü. SSCB-Çin sınırı bölgesinde Sovyet askeri gücü azaltıldı. Temmuz 1986'da Vladivostok'ta yaptığı konuşmada Gorbaçov, Çin'le iki eşit, egemen devlet olarak sorunları ve iyi komşuluk ortamının sağlanması adına gerekli tedbirleri konuşmak için bir araya gelmeye hazır olduklarını söyledi. Bu çerçevede Moğolistan'daki Sovyet askeri varlığı azaltılmış, Afganistan'da kısmi bir geri çekilme gerçekleşmişti. (Nguyen, 1993, s. 288; Horelick, 1986, s. 8).

Gorbaçov ve Syopin 15 Mayıs 1989'da Pekin'de Syopin'in deyişiyle "geçmiş kapatıp geleceği konuşmaya başlamak" için bir araya geldi. Buluşmada Syopin devletler arasında eşitliğin anahtar kavram olduğunu, Çin'in eşitliğe büyük önem verdiğini ve başka ülkelere küçümseyici ya da tehditkar yaklaşmadığını söyledi. Emperyalist güçlerin eski Çin'i sömürmesinden, yağmalamasından ve SSCB-Çin ilişkileriyle SBKP-ÇKP ilişkilerindeki kırılma ve dönüm noktalarından bahsetti. Geçmiş analiz etmenin geleceğe emin bir şekilde ilerlemeyi mümkün kılacağını vurguladı. Gorbaçov, Syopin'e katılarak geçmişin kötü ilişkilerinden kendilerine düşen sorumluluk payının farkında olduklarını belirtti. İki lider geçmiş geride bırakıp, Çin-SSCB ilişkilerini geleceğe yönelik geliştirmek adına somut tedbirler almaları gerektiği üzerinde hemfikir olduklarını açıkladılar (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 1989).

18 Mayıs'ta yayımlanan ortak bildiri, bu yüksek seviyede buluşmanın iki ülke ilişkilerinin normale dönüşünün sembolü niteliğinde olduğu, ilişkilerin normalleşmesinin herhangi bir üçüncü ülkeye yönelik olmadığı veya çıkarlarına zarar vermediği belirtildi. İlişkiler egemenliğe ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, saldırmazlık, karşılıklı içişlerine karışmama, eşitlik ve ortak çıkar ilkeleri üzerine inşa edilecekti. İki taraf da aralarındaki sorunları, kara, hava, deniz yoluyla ya da üçüncü bir sınırdaş ülke (Moğolistan kastediliyor) aracılığıyla kuvvet kullanmadan ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmadan barışçı müzakerelerle çözüme yolundaki niyetlerini beyan etti. Çin, Sovyetler'in Moğolistan'daki askeri varlığının yüzde 75'ini çekmesinden memnundu. Geri kalan kısmının da kısa zamanda çekilmesi umudunu taşıyordu. Ayrıca taraflar Vietnam'ın Eylül ayına kadar Kamboçya'daki askerlerini çekmesi konusunda hemfikirdi. İki taraf da Asya-Pasifik'te ya da dünyanın herhangi bir bölgesinde hegemonyacı bir faaliyette bulunmayacaktı. Böyle bir davranışta bulunacak ülkeye de tepki gösterecekti (Vang, 2008, s. 126-127; Levine, 1992, s. 27; Sestanovich, 1991, s. 585-586).

Böylece, iki ülke aralarındaki sorunları çözüyor, yakın ilişkilerin ve işbirliğinin önünü açıyordu. Soğuk Savaş'ta gerilimin düşmesi Gorbaçov'la birlikte Sovyet iç ve dış politikasının yaşadığı dönüşümden kaynaklanıyordu. Bu dönüşümün içeriğini kabaca glasnost (açıklık), perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları ve ekonomide giderek kapitalizme alan açılması oluşturuyordu. Açıkçası tam da bu dönüşüm hem Soğuk Savaş'ı bitiriyor hem de Sovyet-Çin ilişkilerini iyileştiriyordu. Gorbaçov ve Syopin'in de belirttiği gibi ilişkilerinin normalleşmesi herhangi bir üçüncü ülkeye yani ABD'ye karşı güç birliği oluşturma niyeti taşııyordu. Artık bu durumda ABD'nin SSCB-Çin arasındaki sorunlarla ilgilenmesine ya da bu sorunlardan faydalanmasına gerek kalmamıştı. Zira, artık Sovyetler Birliği ideolojik olarak zayıflamış, dağılmanın eşiğine gelmişti. İçerde dönüşüm politikalarının getirdiği "rahat/uygun" ortam karşı-devrimci fikirlerin yayılmasına hizmet etmişti. Bu, Soğuk Savaş ortamında ABD liderliğindeki kapitalist batı ülkeleriyle mücadelede geç kalındığını gösteriyordu. Ama bu dönemde SSCB-Çin

⁸ Aslında bu ziyaret, Nisan 1984'teki Reagan'ın Çin ziyaretine cevap olarak Mayıs 1984'te SSCB lideri Konstantin Çernenko tarafından gerçekleştirilecekti ama o dönemde Çin-Vietnam sınır çatışmaları ve Çernenko'nun hastalığı nedeniyle gerçekleşmemişti. (Mei, 1985, s. 75-76).

ilişkilerinde oluşan olumlu hava SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya-Çin ilişkilerine net bir şekilde yansdı.

Sonuç

ABD'nin SSCB-Çin ilişkilerini/uyuşmazlığını etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkması, temelde Çin'in Sovyetler Birliği'nden tehdit algılamasının bir sonucuydu. Sovyetler'in güvenlik endişesinin artmasına, ABD'nin de üçlü ilişkilerde iki sosyalist ülkenin çatışmasından yararlanarak ulusal çıkarları ve kapitalist blok lehine avantaj elde etmesini sağladı. Çin, SSCB'den tehdit algıladığı ya da Çin-SSCB ilişkileri gergin olduğu sürece üçlü ilişkilerde stratejik ve ideolojik açıdan kazançlı taraf oldu. Bu da uluslararası komünist hareketin zayıflamasına katkı sağlayan bir sonuç doğurdu.

Bu noktada, Sovyetler Birliği'ni sürekli başta ABD olmak üzere emperyalist ülkelerle işbirliği içinde olmakla suçlayan Çin yönetiminin ABD'yle yakınlaşması, pek de ilkeli bir dış politika gütmeyeceğinin ya da bu konuda tutarsız davrandığının bir işareti olarak değerlendirilebilir. Öte yandan bu durumu realpolitik kavramıyla açıklamak da mümkündür. Devletlerin, güçleriyle orantılı olarak ulusal çıkarlarını belirlediği ve bir dış politika izlediği yaklaşımından hareketle, Çin'in 1964'te ilk nükleer silah denemesini gerçekleştirdikten sonra (özellikle Sovyetler Birliği'ne karşı) daha özgüvenli bir dış politika izlediğini söylemek pek de yanlış bir tespit değildir. Hele 1970'lerde Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehditten dolayı ABD ile ekonomik ve siyasi ilişkilere başlaması ve Washington'u Sovyetler'e karşı bir koz olarak kullanmasını realpolitikten başka bir kavramla açıklamak zordur. Sözün özü, iki ülkenin birbirine hep kuşkuyla yaklaşması ve ulusal çıkarlarını her şeyin üstünde tutması da uyuşmazlığı destekleyici bir rol oynadı.

Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin, ilişkilerinin gergin olduğu dönemden aldığı en önemli ders, birbirleri üzerinde hegemonyacı faaliyetlerde bulunmamak, iki bağımsız devlet olarak birbirlerinin egemen eşitliğine ve toplumların sosyo-ekonomik yapısına saygı duymak gerektiği oldu. 1980'li yıllara gelindiğinde geçmişten bu dersi iyi alan Sovyet ve Çinli yöneticiler ilişkilerini eşitlik, güven ve saygı üzerine inşa ettiler. Dış politika faaliyetlerini genel olarak bu temel çerçeve içerisinde yürütürken bir yandan da içeride ekonomik reform adı altında kapitalist dünyaya eklemleme sürecini yaşadılar. Bu durum, Marksist-Leninist teori üzerindeki yorum farkını -iki ülkede de teorinin zayıflamış olmasından dolayı- ikili ilişkilerde bir sorun olmaktan çıkarıyordu. Ekonomik reformlar ABD'yi dışlamamayı da gerektirdiğinden 1980'lerin sonuna doğru normalleşen SSCB-Çin ilişkileri, ABD'yi rahatsız etmiyordu. Zira, Soğuk Savaş'ta gerilim düşmüştü, Sovyetler dağılmaya doğru gidiyordu. Her halükarda ABD üstün pozisyonunu pekiştiriyordu. Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası sistemin tek lideri (tek kutuplu dünyanın lideri) olmuştu.

1991'de dağılan Sovyetler Birliği'nin yerini en büyük varisi Rusya aldı. Çin'le ilişkiler herhangi bir sekteye uğramadı. Aksine askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda giderek daha da gelişti, güçlendi. İki ülke 1989 ortak bildirisinin belirlediği çizgide hareket etti. 1990'lı yıllarda söz konusu bildiriye pekiştiren ve hatta işbirliğini daha ileriye götüren ortak bildirilere ve faaliyetlere imza attılar. Rusya ve Çin 1996'da ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine çıkardılar, 2001'de kurulan Şangay İşbirliği Örgütü'nün lokomotifleri oldular. Bu çerçevede 21. yüzyılın iyi ilişkilerinin temelini Sovyet döneminde Gorbaçov'un girişimleriyle atıldığını rahatlıkla söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Bekcan, U. (2013). *Yeni dünya düzeninde Rusya-Çin ilişkileri*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Bekcan, U. (2017). Why did the Vietnam War not decrease the tension of the Sino-Soviet dispute?. (Eds: G. Rata, M.A. Icbay, H. Arslan). *Recent Developments in sociology and social work*. Bialystok: E-BWN, 440-448.
- Bekcan, U. (2018). Sovyet-Çin uyuşmazlığını anlamak: 20. kongre'den 1963 parti mektuplarına. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 49(0), 89-115.
- Biao, L. (2004). Report to the ninth national congress of communist party of china. <http://www.marxists.org/reference/archive/lin-biao/1969/04/01.htm> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Bogaturov, A. (2009). Stabilizatsiya mejdunarodnoy sistemı (1969-1973). Sistemnaya istoriya mejdunarodnih otnoşeniy, Tom 2, (red: A. Bogaturov), Moskva: Kulturnaya Revolyutsiya, ss. 330-373.
- Bordaçev, T., "Vozobnovleniye bipolyarnoy konfrontatsii (1980-1985)", Sistemnaya istoriya mejdunarodnih otnoşeniy, Tom 2, (red: A. Bogaturov), Moskva: Kulturnaya Revolyutsiya, ss. 420-458.
- Cri English (2006). *Chairman Mao Zedong's theory on the division of the three world and the strategy of forming an alliance against an opponent*. <http://english.cri.cn/3126/2006/09/07/269@136182.htm> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Girard, B. (2018). *Nixon's China sell-out*. <https://thediplomat.com/2018/07/nixons-china-sell-out/> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Gromiko, A. (1988). *Pamyatnoye*, Kn. 2, Moskva: İzdatelstvo Politiceskoy Literaturi.
- Horelick, A. L. (1986). *Soviet foreign policy under Gorbachev. National Security Issues of the USSR*. Brussels: NATO HQ Workshop, 1-37.
- Jones, R. A. (1990). "Socialist internationalism and the Warsaw Pact intervention in Czechoslovakia", *the Soviet concept of 'limited sovereignty' from Lenin to Gorbachev: Brezhnev Doctrine*, London: Macmillan, 193-210.
- Kissinger, H. (2006). *Diplomasi* (İ. H. Kurt, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Korgun, V. (2009), Protivoreçiya razryadki i iye krizis (1974-1979). Sistemnaya istoriya mejdunarodnih otnoşeniy, Tom 2, (red: A. Bogaturov), Moskva: Kulturnaya Revolyutsiya, 373-420.
- Lee, E. (1983). Beijing's balancing act, *Foreign Policy*, ? (51), 27-46.
- Levine, S. I. (1992). Second chance in China: Sino-Soviet relations in 1990s. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 519(?), 26-38.
- Lunev, S. (2009). Stanovleniye politiki ryazryadki (1962-1968). Sistemnaya istoriya mejdunarodnih otnoşeniy, Tom 2, (red: A. Bogaturov), Moskva: Kulturnaya Revolyutsiya, ss. 278-329.
- Mei, Y. (1985). The maturing of Soviet-Chinese relations. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 481(1), 70-80.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (1989). *End the past and open up the future - the normalization of relations between China and the Soviet Union* https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18018.shtml 1 (Erişim tarihi: 18.12.2018).

- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (1974). "Chairman Mao Zedong's theory on the division of the three world and the strategy of forming an alliance against an opponent." https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18008.shtml (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (1972). *30 years of Sino-US relations*(2). https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3603_665545/t1140631.shtml (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2000). *Principles governing the establishment of diplomatic relations with other countries*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ljzg_665465/zgjk_665467/3575_665475/t17826.shtml (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Morgan, I. (2018). *Richard Nixon's opening to China and closing the gold window*. <https://www.historytoday.com/iwan-morgan/richard-nixons-opening-china-and-closing-gold-window> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Nguyen, H. P. (1993). Russia and China: the genesis of an eastern rapallo. *Asian Survey*, 33(3):285-301.
- Pillsbury M. (1975). *Salt on the dragon: Chinese views of the Soviet-American strategic balance*. Santa Monica: The Rand Corporation.
- Quested, R. K. I. (1984). *Sino-Russian relations: a short history*. Sydney: George Allen and Unwin.
- Sestanovich S. (1991). "Gorbachev's foreign policy: a diplomacy of decline", Frederic J. Fleron Jr., Erik P. Hoffman, Robbin F. Laird (Eds), *Soviet foreign policy*, New York: Adline de Gruyter, 574-589.
- Shichor, Y. (2004). "The great wall of steel: military and strategy in Xinjiang", *Xinjiang: China's Muslim Borderland*, S. Frederick Starr (Ed), New York: M.E. Sharpe, Armonk.
- STMA. (1988). *Sosyalizm ve toplumsal mücadeleler ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şirokorad, A. (2004). *Rossiya i Kitay: konflikt i sotrudniçestvo*, Moskva: Veçe.
- Şirokov, M. (2009). İnişiativı administratsii R. Niksona v otnoşeniyah Kitaya i obsjudeniye Kitayskoy politiki v pravitelstvennih krugah SŞA (Yanvar-Avgust 1969 g.). *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No 320, 127-132.
- Tucker, N. B. (1995-96). China as a factor in the collapse of the soviet empire. *Political Science Quarterly*, 110(4), 501-518.
- United Nations (1971). 2758 (XXVI) 25 October 1971, "Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations", <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- XXV Syezd. (1976). *XXV syezd kommunistiçesкой partii sovetского soyuza, stenografiçeskiy otçet* Tom 1, Moskva: İzdatelstvo Političesкой Literaturı.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.